

Diskurzivni tragovi malih država: oblikovanje identiteta i uloga Srbije i Hrvatske u Ujedinjenim nacijama

MARKO KOVAČEVIĆ

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

Tokom trideset godina nakon raspada socijalističke Jugoslavije, Srbija i Hrvatska su kao postjugoslavenske male države ipak drugačije osmišljavale svoje mesto u regionalnom i globalnom kontekstu. O tome svedoči i njihov različit odnos prema međunarodnim organizacijama poput Evropske unije (EU), NATO ili Ujedinjenih nacija. Ovaj članak u središte svog interesovanja uzima UN kao multilateralni forum ili arenu u kojoj se bitno predstavljaju i oblikuju spoljnopolitičke uloge i identiteti malih država. Oslanjajući se na konstruktivističku analizu spoljne politike i teoriju uloga, autor se fokusirao na glavne deonice u razvoju spoljnopolitičkih narativa Srbije i Hrvatske kao aktivnih malih država članica u Ujedinjenim nacijama. Iako obe države vide sebe kao aktivne, ta aktivnost bi trebalo da bude u funkciji dve različite, teorijski profilisane, strategije malih država. Obrazlaže se sledeći argument: dok Srbija zbog složenosti kosovskog pitanja vodi uglavnom defanzivno autonomnu strategiju u skladu sa proklamovanom vojnom neutralnošću, dotle je Hrvatska kao mala članica EU i NATO priklonjena traganju za integracionističkim uticajem u konstelaciji sa evroatlantskim partnerima. Analizom zvaničnih diskursa dveju zemalja u Generalnoj skupštini UN, između 2000. i 2020. godine, pokazano je na koji način, i u kojoj meri se njihovi diskursi o regionalnoj, evropskoj i svetskoj politici približavaju ili udaljavaju, i razmatra se šta to znači za njihova mesta u svetu.

KLJUČNE REČI: međunarodni odnosi, spoljna politika, male države, Srbija, Hrvatska, Ujedinjene nacije, Generalna skupština

/

Centralno istraživačko pitanje kojim se ovaj članak¹ bavi jeste kako male države konstruišu svoje identitete i spoljnopolitičke uloge u okviru međunarodnih organizacija. Rad se empirijski zasniva na istraživanju sličnosti i razlika u pristupima Srbije i Hrvatske njihovom delanju na globalnoj ravni u okviru Ujedinjenih nacija od 2000. do 2020. godine. Orientacije u spoljnoj i bezbednosnoj politici tih dveju zemalja su različite i čine zasebne, geopolitičke i institucionalne konstelacije kojima pripadaju, iako je njihove identitete suštinski oblikovao zajednički dramatični proces u vidu raspada zajedničke države SFRJ.² Zbog čega je to tako? Osloncem na disciplinu međunarodnih odnosa i literaturu o spoljnoj politici malih država smatram da je potrebno analizirati promene i stalnost postjugoslovenskih identiteta kao samorazumevanja i uloga kao društveno prihvaćenih pozicija unutar društva država, uz lociranje prelaznih pozicija, koji mogu manje ili više odgovarati nekakvim tipičnim koncepcijama uloga malih država.³ Teorija uloga drži da postoje mehanizmi adaptacije uloga ili adaptacije identiteta. Otuda bi trebalo istražiti otkuda to da su Hrvatska i Srbija od 1990-ih godina, premda obe pripadaju redu malih država, na različite načine profilisale svoje spoljnopolitičke koncepcije s njima pripadajućim ulogama i identitetima/identifikacijama. Argument ovog članka odnosio bi se na načine i razloge diskurzivnog predstavljanja država prilikom učešća za govornicama/stolovima glavnih organa Ujedinjenih nacija. U članku tvrdim da se u konvergenciji ili divergenciji predstavljenih identiteta s jedne strane, i društveno posredovanih uloga sa njima podastirućom i kontekstualno specifičnom materijalnom osnovom upotrebljive moći s druge strane, nalaze tragovi objašnjenja toga kako neka država biva malom, srednjom ili velikom silom u međunarodnom sistemu.

Teorijsku okosnicu članka predstavlja konstruktivistička literatura o identitetu (kolektivnom, državnom) u međunarodnim odnosima i literatura o spoljnopolitičkim ulogama koja se razvijala paralelno sa spoljnopolitičkom

- 1 Ovaj članak je napisan na osnovu istraživanja koje je autor sproveo za potrebe pisanja doktorske disertacije "Identitet malih država i njihove uloge u Organizaciji ujedinjenih nacija", koja je odbranjena na Fakultetu političkih nauka septembra 2021. godine, i čije pojedine delove sadrži. Istraživanje je podržano mojim radom na projektu "Politički identitet Srbije u regionalnom i globalnom kontekstu", br. 179076, finansiranom od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.
- 2 Za diskusiju o spoljnopolitičkim konstelacijama pogledati Mouritzen and Wivel, 2005 i Kovačević, 2019 za primenu na slučajevima Srbije i Hrvatske.
- 3 Uporediti sa Holsti, 1970 za tipične koncepcije uloga.

analizom, koje zajedno čine “konstruktivističku” spoljnopolitičku analizu (Vucetic, 2017). Sledi se pretpostavka o uzajamnoj kompatibilnosti i uzajamnom konstituisanju identiteta i uloga država što omogućava da razvijem koncept *kompleksa identiteta i uloga* (KITU). U tradicionalnom razmatranju vidova identiteta, Aleksandar Vent je ukazao na postojanje identiteta-uloge. Naime, “identiteti-uloge jesu kolektivna samorazumevanja; uloge su objektivni, kolektivno konstituisani položaji koji daju smisao tom razumevanju. Prethodni dolaze i odlaze kao što pojedinci stižu ili odbacuju uverenja; potonji opstaju sve dok ih neko ispunjava” (Vent, 2014: 223—224). Budući da, uprkos Ventovom predlogu, proučavanje spoljnopolitičkih uloga u konstruktivističkom istraživačkom programu nije dobilo dužnu pažnju za razliku od prilično popularnih koncepata poput identiteta ili normi,⁴ postoji realna potreba da se preispita ili eventualno redefiniše odnos identiteta i uloga u njihovom složenom spletu.

Identitet određujem kao narativ, tj. pripovest, koji akteri grade o sebi. Identitet države je narativ koji ona gradi o sebi u odnosima sa drugima, a uloga države je sistemaska pozicija sa koje ona dela u međunarodnom društvu. Identitet i njegove pojedinačne identifikacije su direktno posredovani, tj. imaju diskurzivni karakter, što znači da su manifestovani u nekim užim izrazima neke strukture moći i značenja.⁵ Identitet daje značenje ulogama koje su iskazane jezikom kojim se saopštavaju ciljevi ili pripovest o političkom ponašanju i delanju pre svega od strane političkih odlučilaca i posednika značajnog socijalnog kapitala u nekom tekstu.⁶ Posebne reprezentacije nekog diskursa, tj. strukture, predstavljene su i oličene u jeziku kao sredstvu komunikacije.⁷ Uloge su društveno sankcionisane pozicije na osnovu kojih akteri nastupaju i delaju u društvu.⁸ Proučavanje odnosa između uloga i identiteta država

4 Za ovu kritiku videti McCourt, 2012: 371.

5 Uporediti sa shvatanjem procesa identifikacije kao procesa “proizvodnje”, “institucionalizacije” i “praktikovanja” kolektivnog identiteta, u Ristić, 2018: 9.

6 Prema Koraniju (Korany, 1983: 467–468) spoljna politika može biti sačinjena od ciljeva i ponašanja (delanja i odluka). Spoljnopolitičko ponašanje ima svoje manifestacije (str. 471).

7 O ovome, recimo, dosta precizno piše Ristić, 2018: 9. U ovom radu diskurzivnu analizu identiteta i konstruisanje predstava o spoljnopolitičkim ulogama proširujem na polje međunarodnih odnosa.

8 Uporediti sa (Harnisch, 2011: 8). Kal Holsti smatra da uloge podrazumevaju relativnu trajnost delanja u međunarodnom sistemu (Holsti, 1970, 245–246). Le Prestre uloge na krajnje slikovit način određuje kao “ko radi šta, kada i kako” (Le Prestre, 1997a: 4).

(Wendt, 1999; Nabers, 2011) predstavlja jedno od onih područja u savremenim međunarodnim odnosima koja nagoveštavaju mogućnost iskoraka prema jednom nijansiranim i sveobuhvatnijem pristupu.

Teorijski doprinos članka se ogleda u ovde predloženom konceptualnom okviru Komplexa identiteta i uloga (KIU) kojim ću obuhvatiti analizu dinamike strukturnih i delatničkih sila unutar polja svetske politike koje, mora se reći, više oblikuje nego li biva oblikovano delanjem mnogobrojnih ali nedovoljno moćnih malih država.⁹ Odatle izvodim dva modaliteta KIU: konvergencije i divergencije identiteta i uloge male države kojima se sagledavaju slučajevi njihovog približavanja ili udaljavanja od neke idealtipske ili dinamične ravnotežne pozicije u kojoj bi KIU trebalo da bude najstabilniji. Konvergencija nastupa kada se identiteti i uloge međusobno približavaju i podupiru u rezultujućem spoljnopoličkom ponašanju države koje odgovara realističnim ciljevima, dok divergencija označava funkciju njihovog udaljavanja i mimoilaženja koje stvara osnovu nerealističnih ciljeva i neodrživih, kriznih ponašanja. Dok konvergencija daje podsticaje relativno stabilnom kontekstu u kojem se može uticajno delati prema razvoju i unapređivanju statusa već stabilnih država, divergencija oblikuje kontekste koji su manje stabilni i koji zahtevaju primenu defanzivnih strategija u cilju opstanka države ili očuvanja njenog međunarodnog statusa. Upravo se u tim diskurzivnim tragovima, tvrdim ovde, nalaze markeri konvergencije i divergencije KIU, kao mere statusa neke države oblikovane očekivanjima od i interakcijama sa drugim, uglavnom moćnijim, akterima u međunarodnom sistemu.

Empirijski doprinos članka ogleda se u analitičkom osvetljavanju i sistematizaciji onih, u našoj literaturi nedovoljno iskorišćenih, mogućnosti za proizvodnju znanja o mestu multilateralne ravni u konstruisanju spoljnopoličkih i bezbednosnih identiteta Srbije i Hrvatske, za razliku od, recimo, daleko popularnije politike velikih sila. Odatle se, sa aspekta multilateralizma malih država preduzima jedno kritičko ispitivanje odnosa između identiteta i uloga putem analize spoljnopoličkih narativa Srbije i Hrvatske u postjugoslovenskom razdoblju njihovih političkih istorija.¹⁰ U tim diskurzivnim strukturama,

⁹ KIU je detaljno razrađen u mojoj doktorskoj disertaciji (Kovačević 2021).

¹⁰ Le Prestre, 1997b: 253 navodi da je Francuska 1989. godine u svom "sekundarnom skupu uloga" imala identitet kao komponentu ili koncepciju, dok je 1993. godine identitet postao deo "dominantnog skupa uloga". Za Srbiju, pa u određenoj meri i za Hrvatsku, iz analize bi se dalo zaključiti da identitet pripada i oblikuje dominantan skup uloga.

kao nosiocima priča i pripovesti o opaženom identitetu i društveno konstituisanom statusu države u svetskoj politici, sadržani su nizovi specifičnih diskurzivnih identifikacija i tragova koji su povezani sa nekim relativno strukturiranim shvatanjima nekog državnog sopstva u političkom vremenu i prostoru. Cilj ovog rada otuda jeste da preko KIU doprinese razumevanju toga kako je splet različitih globalnih i regionalnih konteksta, od rastuće međuzavisnosti, prekomponovanja posthladnoratovskog sveta i “turbulentnom” prirodom međunarodnog poretka u Evropi i šire (Rosenau, 1990; Rosenau, 1997) utiče na mogućnost delatništva malih država i ostvarivanje njihovih, tim procesima direktno uslovljenih ili uzajamno konstituisanih, identiteta i uloga. Kao mesto na kojem je moguće locirati i istraživati odnos globalnog i nacionalnog diskursa u konstituisanju identiteta i uloga država jesu Ujedinjene nacije kao univerzalna međunarodna organizacija. Mehanizmi konvergencije i divergencije mogu nam, dakle, pomoći prilikom mapiranja i razumevanja načina na koje su Hrvatska i Srbija u okvirima UN konfigurisale svoje narative o svetskoj politici kao i položaja koje one zauzimaju u svetu.

Ujedinjene nacije su primarni institucionalni izraz međunarodnog društva, tj. primarno mesto odnosa male države i međunarodnog društva na multilateralnoj ravni.¹¹ Na toj globalnoj “pozornici” države odigravaju različite uloge, iskazuju svoje spoljnopolitičke preferencije, ciljeve i stavove o najznačajnijim svetskim pitanjima, te nastupaju kao delatnici koji učvršćuju ili preosmišljavaju svoje identitetske narative i uloge. Istražujući KIU Srbije i Hrvatske u UN, nastoji se u članku prvo mapirati, pa onda i uopštiti o nekim mogućnostima delatništva malih država u međunarodnom društvu.

Temeljeno na analizi postjugoslovenskih diplomatskih diskursa Srbije i Hrvatske u Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija ukazaću na probleme koji proističu iz situacija napetosti ili saglasja između njihovih identitetskih samorazumevanja i činilaca složenog međunarodnog okruženja koje ima svoja očekivanja od njihovih uloga. Nastojaću da kroz “objektiv” studija malih država (Wivel, 2005) sagledam glavne tokove i rezultate diplomatskog rada Srbije i Hrvatske, a na osnovu istraživanja dokumenata i izvora koji svedoče o bitnim spoljnopolitičkim stavovima ovih dvaju zemalja u periodu od završetka jugoslovenskih ratova pa do 2020, zapisanim u govorima pred Generalnom skupštinom UN. Rezultirajuće predstave o ‘stvarnosti’ ovih malih država

11 Za koristan enciklopedijski pregled OUN, pogledati Volger, 2010.

dovode se u odnos sa vremenskim (jugoslovenskim) i prostorno-političkim (izvanregionalnim) bitnim “drugima”, bivajući kontekstualizovane članstvom i delatništvom Srbije i Hrvatske, tj. njihovih zvaničnika u međunarodnim organizacijama poput UN.

/ Odlike politika malih država u Ujedinjenim nacijama

Ako se za neku državu može reći da je mala usled kvantitativnih kriterijuma (npr. broj stanovnika manji od 20 miliona, ili manji od 1,5 miliona), ili realističkim rečnikom kazano, usled nedostatka upotrebljive moći koji je čini slabijom stranom u asimetričnom odnosu (Baldacchino i Wivel, 2020), onda su barem dve trećine država članica UN male države.¹² Konstruktivističkim rečnikom kazano, veličina i uloga malih država, posmatrane naspram njihove aktivnosti i doprinosa radu UN, može biti ono što same države načine od te aktivnosti ako se misli na to da li je UN za njih glavna diplomatska i spoljno-politička arena. Za irsku istraživačicu UN sistema Andreu O Šobejn, “u UN, veličina je ono što države od nje načine, i kao što pokazuju svojim postignućima, male države ne sede skrštenih ruku pred temama koje su za njih od visokog značaja” (Ó Suillebhain, 2014: 16). Takođe, ukazuje ista autorka, povišena aktivnost malih država se može ogledati u njihovoj sposobnosti da “rade brže i fleksibilnije” od velikih država, specijalizuju se za određene tematske oblasti i promovišu multilateralizam i međunarodne principe (*Ibid.*). Male države bi ipak trebalo da prihvate ograničenost svojih kapaciteta i, kao što ističu istraživači malih država Baldur Toralson i Alison Bejls, “nadgrađuju svoje karakteristike male javne administracije poput veće neformalnosti, fleksibilnosti i slobode manevra svojih zvaničnika” (Thorhallsson i Bailes, 2016: 300). Drugim rečima, takva postavka diplomatije malih država, koja uvažava “formulisanje prioriteta, taktičku nagodbu i kultivisanje stručnosti” u međunarodnim institucijama može dovesti do toga da male države “pređu sa proste odbrane nacionalnih interesa na ostvarivanje pozitivnog uticaja i pružanje

12 Prema podacima Svetske banke (2020), Srbija ima oko 6,9 miliona, a Hrvatska oko 4 miliona stanovnika što ih čini malim državama (<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=HR-RS>, Pristupljeno 6. marta 2022.).

usluga celokupnoj instituciji u obliku formiranja konsenzusa, inovacije politika i eksternih inicijativa posredstvom značajnih ličnosti” (*Ibid.*). U najkraćim crtama, bila bi to osnova tzv. uticajnih strategija malih ali sociopolitički jakih i kohezivnih država u traganju za spoljašnjim delatništvom, dok slabe male države bivaju uglavnom suočene sa dvostrukom, unutrašnjom i spoljašnjom, ranjivošću. Za države Zapadnog Balkana uglavnom se može reći da pripadaju redu slabih i ranjivih država.

Prethodno razmatranje o produbljivanju ciljeva malih država dobija svoj značaj u kontekstu UN, koji je doprineo relativnom osiguravanju suverenosti, normalizaciji multilateralizma kao “očekivane norme ponašanja država”, i rasprostranjenoj neprikladnosti unilateralnog delanja (Barkin, 2013: 58). Iako unilateralno delanje velikih sila još uvek postoji u praksi i predstavlja pretnju malim državama¹³, takvo globalno okruženje koje pretpostavlja liberalna teorija odgovaralo bi onome što je proces transformacije političkih ciljeva malih država i stavljanje fokusa sa primarnih na sekundarne ciljeve. Naime, Toralson i Bejls ukazuju na to da se ti ciljevi pomeraju “od opstanka, nezavisnosti, ekonomske održivosti i očuvanja identiteta, prema sekundarnim ciljevima kao što su uticaj, imidž i status koji zavise od efektivne komunikacije i interakcije sa spoljašnjim svetom” (Thorhallsson i Bailes, 2016: 297). Ovakva konceptualizacija spoljnopolitičkih ciljeva i interesa malih država odgovara i široj transformaciji međunarodnog poretka nakon 1945. i njemu odgovarajuće kulture anarhije od ranije dominantne hobsovske logike neprijateljstva prema lokovskoj/kantovskoj kulturi saradnje i međuzavisnosti. Međutim, sa dubokom krizom liberalnog međunarodnog poretka nakon globalnih ekonomskih potresa 2008, preko pandemije kovid-19, pa do agresivne politike Rusije prema Ukrajini 2022. godine, postavlja se i pitanje dometa međunarodnih organizacija i liberalnog multilateralizma naspram sve prisutnijih impulsa povratka geopolitike i realističke politike velikih sila.

Međunarodne organizacije, uprkos određenom skepticizmu u pogledu kretanja svetske politike krajem druge decenije 21. veka, ipak predstavljaju mesta na kojima male države mogu najbolje braniti ili unapređivati svoje primarne ili sekundarne ciljeve, bilo da su oni materijalni ili ideacioni/identi-

13 Nakon izvesnog optimizma za spoljašnju bezbednost malih država u 21. veku, najnoviji primer ugrožavanja njihove bezbednosti predstavlja napad i invazija Rusije na Ukrajinu u februaru 2022.

tetski. Protokom vremena, materijalni interesi podjednako kao i idejne ili ne-materijalne vrednosti postaju deo jednog kolektivnog samorazumevanja nekog političkog društva i njegovih institucija što sačinjava državni identitet. U pogledu političko-bezbednosne dimenzije, Generalna skupština i Savet bezbednosti se posmatraju kao forumi i režimi, pre nego nekakvi potpuno nezavisni akteri (Barkin, 2013: 60, 62). Ove političke institucije UN su istovremeno i “društvene činjenice”, konstituisane i oblikovane u političkom kontekstu i međuodnosu država članica i njih samih (Peterson, 2006: xi). Glavni organi Ujedinjenih nacija imaju specifičan značaj za spoljnu politiku malih država, te su u ovom smislu Generalna skupština, Savet bezbednosti, i Međunarodni sud pravde (kao sudski organ) posebno prepoznati u postjugoslovenskim zemljama.¹⁴

U značajnoj studiji britanskog politikologa Džejmisa Ker Lindzija, *The Foreign Policy of Countersecession* (2012), istražena je uloga međunarodnih organizacija u “protivsecesionističkim naporima” (poglavlje 6, “Međunarodne organizacije”). Naime, kako pomenuti autor zapaža, “članstvo u Ujedinjenim nacijama postalo je ni manje ni više nego ‘zlatni standard’ međunarodne legitimnosti. Moglo bi se čak tvrditi da je članstvo u UN postalo primarni cilj bilo koje osporavane države, prestižući pritom priznanje od strane bilo koje države ili grupe država” (Ker-Lindsay, 2012: 130). Time se argumentuje da međunarodne organizacije udahnuju život državama koje se preko interakcije u njihovim okvirima doživljavaju punopravnim članovima međunarodnog društva, što je od izuzetnog značaja za potvrdu identiteta sticanjem ravnopravnog međunarodnog statusa. Upravo se aktivnost država u Generalnoj skupštini (te nešto ređe u Savetu bezbednosti zbog manjeg broja članova) odnosi na iskazivanje stavova i činjenje praksi koje doprinose (re)konstituisanju identiteta i uloga koji su tesno povezani sa dinamikom i kvalitetom njihovog međunarodnog statusa u društvu država. Predmet razmatranja u nastavku je mapiranje postjugoslovenskog konteksta u svetlu takvog diskursa kreiranog unutar i od strane Ujedinjenih nacija.

14 U ovom članku ne bavim se radom MSP, već se osvrćem na političku i bezbednosnu dimenziju problematike nezavisnosti, izgradnje države i osporavanja nezavisnosti na slučajevima Srbije i Hrvatske.

/ Izvođenje identiteta i uloga malih država na pozornici Ujedinjenih nacija

Čak i letimični pregled politikološke literature o postjugoslovenskom prostoru ukazuje na nedostatak istraživanja o konstituisanju identiteta i uloga postjugoslovenskih država u okviru sistema UN sa stanovišta teorija međunarodnih odnosa i analize spoljne politike. Pritom se UN uglavnom posmatra kao akter mirovnih operacija tokom jugoslovnskih ratova 1990-ih, ili arena visoke politike u domenu nadležnosti Saveta bezbednosti za održavanje međunarodnog mira i bezbednosti ili Generalne skupštine koja odobrava članstvo ili odlučuje o važnim pitanjima za rad organizacije dajući širi legitimitet procesu odlučivanja. Generalna skupština kao globalni forum daje malim državama natproporcionalni značaj usled popularno iskazanog načela da su sve države bez obzira na njihovu veličinu i moć jednake i da imaju po jedan glas. Neretko, male države se u plenumu Generalne skupštine organizuju u glasačke blokove¹⁵ i uspevaju da proguraju neke važne rezolucije, dok se dešava i da neke od velikih sila ostanu neuspešne ili zaobiđene sa nekim njihovim predlozima.

Male i nove suverene države nastale secesijom i nasilnim raspadom SFRJ (dalje, postjugoslovenske države ili postjugoslovenski prostor) nisu bile predmet adekvatnog proučavanja kada je reč o njihovoj spoljnoj politici u okviru UN. Njihove politike se u literaturi obično posmatraju kroz problematiku nacionalizma, ratova i oružanih sukoba, te postkomunističke tranzicije i evropske integracije, čime se proizvodnja znanja o njima uglavnom stavlja u okvire periferijalnosti i marginalnosti u svetskoj politici. Nasuprot tome, iz drugačijeg ugla bih postavio sledeće pitanje: kako možemo istraživati relativno prisustvo ili odsustvo globalnih tema u postjugoslovenskom diskursu, mapirajući u njihovom diskursu u UN predstave, tj. njihov doživljaj međunarodnog i globalnog polja (i identiteta). Svetska organizacija tokom tog vremena zauzima aktivnu, ali ne i presudnu ulogu u oblikovanju postjugoslovenskog konteksta, i u mnogome zavisi od volje najmoćnijih država članica, a pre svega SAD i njihovih saveznika.

Upravo su Ujedinjene nacije, na normativnoj, ali i praktičnopolitičkoj ravni ono mesto i diskurzivna platforma posredstvom koje se međunarodni

15 Npr. države članice Pokreta nesvrstanih.

diskursi država uzglobljuju u rezultujući globalni diskurs i uzimaju od njega neke gradivne elemente. Step en uzglobljenosti nacionalnog i globalnog u državnom identitetu može se odatle tumačiti i kao pokazatelj mogućnosti države da prihvati i vrši uloge koju svetska organizacija njima pripisuje. Učinak u vršenju te uloge povratno se pretvara u međunarodni identitet države poput određenog diplomatskog kapitala koji društvena struktura međunarodnog sistema vrednuje kao međunarodni status, tj. ugled države u međunarodnim odnosima. Nivo nacionalne identifikacije i dalje nadmašuje one nadnacionalne i transnacionalne, iako se taj odnos značajno promenio za proteklih pola veka sa usponom globalizacije. Međutim, zapažanje Arnol d Volfersa sredinom prošlog veka i dalje izdržava probu vremena. Naime, “državnik koji je navikao da analizira međunarodnu politiku samo u pogledu ponašanja država postupać e sa Ujedinjenim nacijama drugačije od onoga koji veruje u rast međunarodnih organizacija do mere u kojoj one imaju nezavisnu kontrolu nad svetskim događajima nalik kontroli koju sprovode države” (Wolfers, 1962: 8). Upravo bi u ovom ključu trebalo gledati na evoluciju multilateralizma i njegov učinak u rešavanju najvećih svetskih problema. Drugim rečima, treba sagledati multilateralizam ne samo kao političko sredstvo, već razmotriti i mogućnosti da on bude specifični cilj, interes, pa i identitetska odrednica država.

Jedna od implikacija raspada bivše SFRJ jeste i značajno promenjeni status njenih bivših republika kao novih država u međunarodnom društvu. Naime, reč je o suočavanju sa i upravljanju posledicama gubitka decenijama građanog, “stečenog” jugoslovenskog međunarodnog statusa i težnji za repozicioniranjem novih antagonizovanih malih država njegovim “odbacivanjem” ili “selektivnim korišćenjem” na putu prema nekim budućim (pa i neizvesnim) statusima. U istraživanju ovog složenog problema na empirijskom terenu, vodiću se teorijskim stavom koji iznose Bendžamin de Karvaljo i Iver B. Nojman, kada tvrde da težnja za (višim) statusom, odnosno njegov gubitak, nije samo briga velikih sila, već i malih država. Razlog tome je što, u stvari, “male sile pate od nesigurnosti statusa više od velikih sila”, jer za njih “igra moći uglavnom nije opcija”, pa one prema moćnijim državama istupaju kroz “rutinu institucionalizovane diplomatske razmene” (de Carvalho and Neumann, 2015: 1).

Bivše jugoslovenske republike na različite načine učestvuju u radu UN na političkom, diplomatskom i tehničkom nivou i različito se odnose prema jugoslovenskom razdoblju i diplomatskom kapitalu SFRJ. Relevantna akademska i

istoriografska literatura iz/o periodu SFRJ tokom Hladnog rata (Bogetić, 2008; Dimić, 2014) može pomoći u svrhu rekonstrukcije konteksta i izvođenja konkretnijih istraživačkih potpitanja koja se tiču uzajamnog konstituisanja identiteta i uloga malih država u okviru međunarodnih organizacija (npr. UN). Jedan od primera jeste uticaj jugoslovenske krize na redefinisanje uloge UN i njegov imidž (sliku o sebi) u svetu. S druge strane, neke male države kroz ovu univerzalnu organizaciju ostvaruju različite interese, vrše uticaj ili redefinišu svoj identitet ili status u međunarodnim odnosima (npr. prijem u članstvo UN).

Metoda analize diskursa i narativa upućuju na tekstualnu stvarnost kao marker konvergencije ili divergencije između spoljnopolitičkih identiteta i uloga država. Ti kolektivni identiteti/identifikacije mogu biti performativno i diskurzivno konstruisani u okviru međunarodnih organizacija.¹⁶ Pritom, ponašanje malih država određujem kao odigravanje identitetom oblikovanih uloga čiji se ishodi registruju na međunarodnom nivou analize (u okviru sistema UN). Pažnja analize u nastavku rada usmerena je na evoluciju postjugoslovenskog konteksta u spoljnopolitičkom diskursu Srbije i Hrvatske pred UN posle 2000. godine. Taj kontekst omeđen nasleđem raspada Jugoslavije, ratova, autoritarnosti, postkonfliktnog, postautoritarnog, razvojnog, integracionog, pa i nazadovanja demokratije o(ne)mogućava i oblikuje nastupanje postjugoslovenskih država u okviru sistema UN. Diskurs postjugoslovenskih država u/o UN u sebi sadrži varijabilnu dinamiku globalnog, podregionalnog i nacionalnog, i ta dinamika će biti ilustrovana odgovarajućim primerima.

/ Lociranje spoljnopolitičkih identiteta i uloga Srbije i Hrvatske u Ujedinjenim nacijama

Mesto i značenje koje Ujedinjene nacije kao institucija i tema zauzimaju u skupovima uloga Srbije i Hrvatske, menjali su se tokom tridesetak godina od završetka hladnog rata i raspada SFRJ. Narativi koji su vezani za UN i spoljnopolitičke orijentacije Srbije i Hrvatske u tom periodu u značajnoj meri su se razilazili tokom 1990-ih pre svega kao posledica jugoslovenskih ratova i načina na koje su dve države videle regionalnu i svetsku politiku i njihove

16 Za kritiku koncepta performansa i performativnosti, videti npr. Ringmar 2017.

uloge u istima. Prilično rano u to vreme, u hrvatskom zvaničnom diskursu UN je shvaćen kao ključni međunarodni akter ili arena prema kojoj se isticao zahtev za priznanje i sticanje međunarodnog statusa, a uporedo sa zadobijanjem podrške od nekih bitnih evropskih država poput Nemačke. Srbija je kao SR Jugoslavija zadržala jednu ambivalentnu koncepciju uloge u UN, nastojeći da nastavi kontinuitet članstva sa SFRJ što nije bilo prihvaćeno od strane Generalne skupštine. Početkom 2000-ih, taj jaz u pristupima dveju susednih zemalja se smanjio, ali su i dalje preostale nezanemarive razlike u pogledu aktivnosti, preferencija i uloga koje su zvanični Beograd i Zagreb isticali prema svetskoj organizaciji. Prethodne stavke biće predmet rasprave u nastavku.

Od devedesetih godina 20. veka naovamo, mnoštvo međunarodnih aktera, od države preko međunarodnih organizacija pa sve do međunarodnih nevladinih organizacija, bili su aktivni učesnici u konfliktnom i postkonfliktnom kontekstu, uzimajući uloge različitog značaja za dinamiku postjugoslovenskog regiona. Upoređi li se sa Hladnim ratom, kada su UN bile bez premca najvažnija međunarodna organizacija, tj. sistem institucija, za SFRJ koja je u Pokretu nesvrstanih zemalja (PNZ) stekla ugled koji se prelio u njen status srednje sile u međunarodnim odnosima, tokom 1990-ih UN nije više jedini akter, već uticaj sve više preuzimaju Evropska unija i NATO sa upravljanjem krizama i rešavanjem sukoba. Tokom 2000. godine, koja je u regionu bezmalo bila "godina čuda", Hrvatska i Srbija su svedočile demokratsku promenu vlasti na izborima i odlazak/pad autoritarnih lidera u liku Franje Tuđmana i Slobodana Miloševića. Novembra 2000. SR Jugoslavija koju su sačinjavale Srbija i Crna Gora bila je primljena u članstvo UN, čime je posle promena od 5. oktobra te godine nastupio i simbolički prekid skoro decenijske međunarodne izolacije zemlje koja je obeležila vreme Miloševićevog režima i pretežno konfrontativnih politika prema očekivanjima od uloge koja su ispostavljale Evropa i Sjedinjene Države. Usledio je temeljan spoljnopolitički zaokret postpetooktobarske Srbije koja je snažno istakla svoju aspiraciju na vraćanje u međunarodno društvo iz kojeg je bila efektivno isključena i skrajnuta režimom ekonomskih sankcija tokom prethodne decenije. Istovremeno, Hrvatska je postepeno isticala svoju ambiciju da postane članica Evropske unije i NATO nakon nedovoljno jasnih pozicija tokom 1990-ih. Početni polet u Beogradu trajao je svega nekoliko godina, bivajući poremećen atentatom na premijera Zorana Đinđića i zatezanjem odnosa sa zapadnim zemljama koje su podržale proglašenje nezavisnosti Kosova, februara 2008. godine, a što nije u skladu sa i dalje

aktuelnom rezolucijom 1244 Saveta bezbednosti, koja ukazuje na statusnu neutralnost i postojanje privremenih institucija (upor. Kovačević, 2014). U to vreme, Beograd je usvojio u vezi sa mogućnošću proglašenja nezavisnosti Kosova rezoluciju Narodne skupštine kojom je 2007. godine predviđena vojna neutralnost prema postojećim vojnim savezima, ali uz deklarativnu orijentisanost prema članstvu u EU i saradnji sa NATO u okviru Partnerstva za mir (od 2006.) bez iskazivanja interesovanja za članstvom u alijansi.

U periodu između 1991. i 1999. godine region su zahvatili etnonacionalistički sukobi i građanski ratovi, pa su bivše jugoslovenske republike SR Jugoslavija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, i Makedonija postale uvoznici bezbednosti i korisnici mirovnih usluga UN uz različite mere i profile mandata mirovnih snaga. Tako je SR Jugoslavija, pa i Srbija u njenom sastavu kao dominantan akter, bila predmet stalne pažnje UN usled stavljanja kosovskog pitanja na dnevni red Saveta bezbednosti, prema rezoluciji 1244 nakon juna 1999. godine i završetka vojne intervencije NATO. Takav razvoj događaja je u suštinskom kontrastu prema godinama hladnoratovske bipolarnosti kada je Titova Jugoslavija bila jedna od predvodnica Pokreta nesvrstanih i istaknuti kontributor mirovnih snaga UN i razvojne pomoći. Što je čak gore, tokom 1990-ih Srbija se nalazila pod devastirajućim ekonomskim sankcijama Saveta bezbednosti i bila je predmet intervencije NATO, koja nije bila odobrena od strane Saveta bezbednosti. Takođe, od 1992. do 2000. godine SR Jugoslaviji bilo je zabranjeno da učestvuje u radu Generalne skupštine. S druge strane, nakon što je na njenoj teritoriji boravilo nekoliko mirovnih misija UN, i nakon operacije "Oluja" kojom je iz Hrvatske proterano preko 200.000 Srba, Hrvatska je 1997. uspeła da Erdutskim sporazumom "reintegriše" istočne teritorije koje nije efektivno kontrolisala u prvoj polovini 1990-ih, (pod misijom UNTAES 1998. godine).¹⁷ Od 2000. godine, smene HDZ sa vlasti i dolaska vlade koju je predvodila socijaldemokratska politička opcija, Hrvatska se sve čvršće orijentiše prema evroatlantskoj geopolitičkoj konstelaciji u procesu koji je kulminirao učlanjenjem u NATO (2009.) i EU (2013).¹⁸ Time su se determinante međunarodnog položaja suštinski promenile za Hrvatsku, učinivši da ona simbolički napusti Zapadni Balkan i profiliše svoju koncepciju uloga u

17 Šelo Šabić, 2014: 74. Takođe, videti Jović, 2011 za temeljnu studiju o spoljnoj politici Hrvatske pre ulaska u EU.

18 O procesu evropeizacije u Srbiji i Hrvatskoj, videti Subotić, 2011.

partnerskom, savezničkom i uticajnijem pravcu unutar evroatlantske konstelacije odnosa, obaveza, i očekivanja.

Mapiravši osnovne konture spoljnopolitičkog konteksta, dalji tok analize fokusira se na odabrane govore državnika i drugih predstavnika Hrvatske i Srbije, pre svega u Generalnoj skupštini u razdoblju između 2008. i 2020, čime bi trebalo da se ilustruju ključne postavke iz analitičkog okvira kompleksa identiteta i uloga malih država. Okvir na određeni način ukazuje na mogućnosti upravljanja odnosom između identiteta i uloga u vremenu kada dolazi do značajnije promene geopolitičke konstelacije koja bitno determiniše spoljnopolitičke izbore dveju malih država. Srbija od 2008. godine svoju spoljnu politiku u potpunosti orijentiše prema borbi protiv secesije Kosova i naknadnih efekata tog čina, dok Hrvatska od 2008. godine prvo dobija dvogodišnji mandat nestalne članice Saveta bezbednosti, a potom ulazi u NATO i EU tokom narednih pet godina. Neki uvidi iz analize diskursa koju sam sproveo u mojoj doktorskoj disertaciji ovde su izlučeni radi ilustracije određenih širih procesa i trendova u spoljnopolitičkom delanju dve države. Referiše se na neke primere diskursa koji ukazuju na konvergentno ili divergentno predstavljanje malih država u svetu i njihovih slika o svetu. Na taj način očekuje se da se može naučiti o načinima kako male države mogu biti delatnici u svetu (sa različitim smislom) bez obzira na očigledne materijalne ili identitetske prepreke, pri čemu se neki primeri diskursa mogu naći u suprotnosti sa modelovanim ponašanjem. Ako takav diskurs postoji, trebalo bi protumačiti zašto i sa kojim posledicama. Time se očekuje da se klasifikuju neke od upotrebljenih strategija, a naspram prethodno postavljenog teorijskog modela koji se naslanja na literaturu o malim državama i teoriju uloga. U istraživanju je korišćen ukupno 41 govor (20 za Srbiju i 21 za Hrvatsku) dostupan na veb sajtu Generalne skupštine UN, a ovde je izvršen odabir relevantnih primera.¹⁹

19 SR Jugoslavija nije mogla učestovati u radu Generalne skupštine između 48. i 55. zasedanja na osnovu odredbi rezolucije GSUN iz 1992. godine, a što je okončano 1. novembra 2000. kada je bila primljena u članstvo na sopstveni zahtev.

/ Između divergencije i konvergencije: neočekivani kompleks identiteta i uloga Srbije?

Od 2008. do 2020. godine, Srbija primenjuje spoljnopolitičku strategiju koja je determinisana i predominantno vezana za jedan ključni događaj i dva značajna politička procesa koji informišu njene državni/ spoljnopolitički identitet i uloge. Kao prvo, to je trauma koja je samo dodatno usložnila krizu njenog državnog identiteta i ontološku sigurnost²⁰ usled jednostranog proglašenja nezavisnosti Kosova, februara 2008. godine. Spoljna politika Beograda je tokom prethodnih petnaestak godina bila pretežno vezana za napore srpske diplomatije da se usprotivi i ospori nezavisnost Kosova. Upravo su međunarodne organizacije bile ključni kanali i mesta gde se takva strategija sprovodila, a posebno sistem UN sa različitim političkim i specijalizovanim institucijama od Saveta bezbednosti, preko Generalne skupštine pa do UNESKO.

Ujedinjene nacije su za Srbiju istovremeno diplomatska arena koliko i spoljnopolitički instrument kojim se nastoji osiguravati diplomatska podrška od strane Rusije i Kine kao stalnih članica Saveta bezbednosti, čime se stvara protivteža velikim silama na Zapadu koje su priznale nezavisnost Kosova. Kao drugo, Srbija je od 2008. delimično počela ubirati plodove približavanja Evropskoj uniji time što je dobila određene nagrade za neke od sprovedenih reformi i ostvarivanja saradnje sa međunarodnim krivičnim sudovima, što je bio deo politike uslovljavanja EU. Nakon 2014. otpočeli su zvanični pregovori o članstvu Srbije u EU, nakon što je prethodno postala država kandidat po osnovu ratifikacije njenog Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju od strane država članica Unije. Pregovori o članstvu su tekli relativno sporo, što zbog nepovoljnih unutrašnjepolitičkih okolnosti u Srbiji i nedovoljnog tempa reformi i internalizacije potrebnih normi, što zbog krize politike proširenja EU, što je, može se reći, išlo u prilog obema stranama. Nastupio je u to vreme dvosmerni režim razumevanja između vlade u Beogradu i evropskih institucija u Briselu koji je u javnom diskursu i među analitičarima postao poznat kao “stabilokratija” (upor. Čupać, 2020). Taj koncept suštinski usmerava pažnju na ekonomske reforme koje su praćene nazadovanjem demokratije, pri čemu se ima u vidu nesigurna perspektiva članstva usled zamora i krize proširenja Uni-

20 Za primenu teorije ontološke sigurnosti na slučaju Srbije, videti Ejduš, 2020.

je, uz svojevrsno podsticanje regionalne integracije i povezivanja pre svega na ekonomskom planu u okviru tzv. "Berlinskog procesa", koji je uspostavljen 2014. Tokom 2021. ipak je došlo do manjeg pomaka kada je politika proširenja formalno reformisana kroz usvajanje "nove metodologije" od strane Evropske komisije, ali uz upitnost praktične realizacije budućih proširenja.

U razdoblju između 2008. i 2012, KIU Srbije se pomerio od teorijski relativno neočekivanog minimuma divergencije do relativno očekivanog minimuma konvergencije. Takva dinamika uglavnom odslikava krizu očekivanja uloge prema Srbiji od strane EU i politike koja proističe iz regionalne uloge. Ispostavilo se da strategija proširenja EU na Zapadni Balkan nije bila geopolitički prioritet za Brisel tokom druge decenije 21. veka, uprkos tome što je Unija sve vreme bila u poziciji posrednika u dijalogu i pregovorima relativno skromnog učinka između Beograda i Prištine nakon 2013. godine. Ti pregovori nisu doneli uzajamno prihvatljivo političko rešenje u vezi sa statusnim pitanjima na Kosovu, već su implementirani uglavnom različiti tehnički sporazumi o normalizaciji odnosa, dok politički kolosek ostaje zamrznut.

Pomeranje Srbije između niskih pozicija u divergenciji i konvergenciji njenog KIU takođe se može zabeležiti na međunarodnom nivou, kako u međunarodnim organizacijama, tako i zahvaljujući aktivnim diplomatskim i političkim susretima sa velikim silama i brojnim malim državama u vezi sa njenom politikom protivljenja priznavanju nezavisnosti Kosova. Tako je u deceniji između 2008. i 2018. došlo do nastanka jedne nove i prilično konzistentne faze u diplomatskoj praksi i diskursu Srbije koji se, prema Džejmsu Ker Lindziju može nazvati "protivsecesionistička spoljna politika" (Ker-Lindsay, 2012). Uobičajene narativne reference na Povelju UN, suverenu jednakost, teritorijalni integritet i suverenitet mogu se pronaći u govorima srpskih predstavnika za govornicom Generalne skupštine (GSUN GD Srbija, 2008). Tako se na istom mestu "jednostrana deklaracija o nezavisnosti" Kosova tumači kao podriivanje "prirode međunarodnog sistema", i koristi se ovaj diskurs da strukturira govorne činove kojima se sekuritizuje problematika nakon secesije Kosova kao kršenje principa međunarodnog prava. Upravo su UN najprikladnija arena u kojoj je Srbija odabrala da odigra svoju ulogu na kartu diskursa o principijelnosti međunarodnog prava i temu suverenosti kako bi osigurala što širu podršku za njenu argumentaciju koja je apelovala na razumevanje veze između njenog problema i mogućnosti širih posledica na međunarodnom planu.

Na diplomatskoj ravni, tako visok nivo diplomatskog aktivizma i stavljanje prioriteta na spoljnu politiku protivsecesionizma zahteva od jedne male države značajan stepen veštine, manevrisanja u relativno skućenom diplomatskom polju i spremnosti na preuzimanje rizika. Da bi se to postiglo, trebalo je podići pažnju međunarodne zajednice i njenu percepciju ove problematike sa (pod)regionalnog na globalni nivo u svetlu suočavanja jedne male države sa neposrednom pretnjom njenom teritorijalnom integritetu i suverenitetu, i simboličkom značenju tog čina za državni i nacionalni identitet Srbije. Taj pravno-diplomatski korak sadržao se u traženju savetodavnog mišljenja Međunarodnog suda pravde o legalnosti proglašenja nezavisnosti Kosova, za šta je Srbija dobila podršku izglasavanjem odgovarajuće rezolucije Generalne skupštine većinom glasova u skladu sa za to predviđenim procedurama. Dobar primer takvog protivsecesionističkog diskursa može se videti u govoru predsednika Srbije Borisa Tadića koji je u vremenskom smislu okarakterisao neprimerenost načina rešavanja kosovske problematike: “Deklaracija o jednostranom proglašenju nezavisnosti Kosova je pokušaj da se nametnu devetnaestovekovni ishodi na izazove 21. veka” (GSUN GD Srbija, 2009). U svom govoru iz 2009. pred Generalnom skupštinom, Tadić je označio napore Srbije i njene multivektorske spoljne politike (tzv. doktrina o “četiri stuba spoljne politike”) kao veliki izazov pred jednom malom državom:

Naše angažovanje sa Briselom, Moskvom, Vašingtonom i Pekingom – četiri stuba spoljne politike Srbije – nastaviće da se jača u vremenu koje dolazi. (*Ibid*)

Takav pristup može se pronaći i u spoljnopolitičkoj koncepciji sadržanoj u nacrtu Strategije nacionalne bezbednosti iz 2017. (zvanično usvojene krajem 2019.), iako se obim i karakter takvog angažovanja mogu smatrati upitnim, kao i prilično izazovnim za sprovođenje takve aktivne spoljne politike koja zahteva značajne resurse, specijalizaciju i veštinu uveravanja partnera koji mogu biti neretko sa različitim viđenjima procesa i problema svetske politike.²¹

Još jedna novina nakon 2008. za Srbiju bila je i njen pragmatično orijentisani povratak interesovanju za Pokret nesvrstanih, pre svega s ciljem diplo-

21 Na primer, ovo je evidentno u pogledu krize i oružanih sukoba u Ukrajini i ruske aneksije Krima 2014, odnosno u njenoj inicijalnoj fazi koja traje dok pišemo ovaj članak, kada se Srbija opredelila da “balansira” ili “sedi na dve stolice”, uzdržavajući se od uvođenja sankcija Rusiji koje su uvele zemlje članice EU i SAD, uz deklarativni iskaz o podršci teritorijalnom integritetu članica UN, uključujući tu i Ukrajinu.

matskog uveravanja članica Pokreta da ne priznaju nezavisnost Kosova. Takva diplomatska niša Srbije naišla je na priličan uspeh, jer se na osnovu jugoslovenskog socijalnog kapitala i nekada vodeće uloge u PNZ uspelo u pridobijanju podrške za usvajanje rezolucije GSUN o traženju savetodavnog mišljenja MSP, kao i trajnije podrške stavovima Srbije u vezi sa kosovskom problematikom. Postoji priličan kontinuitet između Tadićevog diskursa i onog koji je predsednik Tomislav Nikolić predstavio u svom govoru iz 2012. kada je podvučena potreba za nastavkom globalne dimenzije delanja srpske diplomatije koja je simbolički otvorena prema svima u svetu:

Srbija je miroljubiva zemlja koja je otvorena za saradnju sa istokom, zapadom, severom i jugom i koja ima prijatelje širom sveta. Spremní smo da diskutujemo sa svima sva nerešena pitanja i daćemo sve od sebe da svi naši građani žive dobro, uključujući tu Kosovo i Metohiju. (GSUN GD Srbija, 2012)

Retorički potez u svrhu podrške principima međunarodnog prava nije ništa novo u odnosu na principijelnost koju je iskazivala SFRJ u UN tokom nekoliko decenija hladnoratovske politike, no važno je podvući i to da se predstavnici Srbije u njihovim govorima pred Generalnom skupštinom redovno pozivaju na principe i vrednosti Povelje UN. Potvrda toga je i sledeća izjava predsednika Tadića iz 2009. godine:

... naša vizija je jednostavna: univerzalna primena principa sadržanih u Povelji Ujedinjenih nacija, jaćanje međunarodnog prava i ljudskih prava u sve međuzavisnijem svetu: ravnopravni razvoj globalne ekonomije; i održivo upravljanje životnom sredinom u svetu. (GSUN GD Srbija, 2009; GSUN GD Srbija, 2013)

U istom dokumentu primetna je i referenca na "ponosne nacije", gde je Srbija retorički pokušala pripisati takvu vrstu uloge na sve druge "članice UN koje nisu priznale" Kosovo, od kojih su mnoge upravo članice PNZ. Ovakav retorički potez je interesantan zato što nije toliko često da male države izvode kategorije oznaćavanja drugih država sveta, bilo da su one male, srednje ili velike sile. U tome se istovremeno može prepoznati i težnja malih država da koriste svoju poziciju ugroženosti kao priliku za isticanje moralnih poruka ili kritiku stanja u međunarodnim odnosima na principijelnom nivou.

Tokom 2010. i 2011. u fokusu diplomatskog diskursa Srbije nastavlja se sa ovim ustaljenim narativom, uz dodatak referenci na regionalnu saradnju i

angažovanje sa članicama PNZ kroz održavanje jubilarnog samita povodom 50 godina od prve Beogradske konferencije pokreta, kao i pripreme za predsedavanje OEBS u periodu 2014 – 2015.²² Između 2012. i 2016, za vreme predsedničkog mandata Tomislava Nikolića, održavan je diskurs međunarodnog prava i principa Povelje UN, uz kritički ton usmeren na rad međunarodnog tribunala za bivšu Jugoslaviju. Kao glavne uloge Srbije u sistemu UN podvučeni su doprinos mirovnim operacijama i podrška reformi UN.

Očekivane uloge koje je Srbija predstavljala u svojim govorima pred Generalnom skupštinom su država kontributor mirovnih operacija i podržavalac reforme UN. Među temama koje dominiraju skupom su razoružanje i kontrola naoružanja kao tradicionalne preference jugoslovenske diplomatije, i članstvo u Evropskoj uniji kao deklarativni i strateški prioritet Srbije. Posvećenost se naročito daje kada je reč o mirovnim operacijama i tu Srbija naznačava svoju pripremljenost da povećava svoj doprinos.²³

Identitetski značajne teme povezane su sa kosovskom problematikom i one pretežno boje ton govora, bivajući povezane sa pitanjem zaštite ugrožene kulturne baštine i pravoslavnih manastira na Kosovu. Takav narativ povezuje srpsko i univerzalno kulturno nasleđe, što je moguće pronaći u delu Nikolićevog obraćanja pred Generalnom skupštinom 2015. godine:

... ne samo srpska, već i evropska kultura, svetsko kolektivno pamćenje, sačuvani su na Kosovu i Metohiji; jedan značajan civilizacijski doprinos čoveka na planeti Zenlji sačuvan je na Kosovu i Metohiji. Stoga je važno da Srbija nastavi da čuva svoje i svetsko kulturno blago, kao punopravni član UNE-SKO.²⁴

Tokom 2015. pojmovi poput ljudskih prava i solidarnosti pojavljuju se u narativu, a u vezi sa izbegličkom i migrantskom krizom i njenim efektima duž tzv.

22 Beograd je takođe oktobra 2021. bio domaćin velikog komemorativnog samita povodom 60. godišnjice Beogradske konferencije.

23 GSUN GD Srbija, 2014; GSUN GD Srbija, 2015. Ističe se narativ o mirovnim operacijama kao jednom od ključnih doprinosa Srbije, zajedno sa njenim članstvom u ECOSOC. Podvlače se i naponi u pogledu borbe protiv terorizma, gde Srbija “nastoji da doprinosi globalnim i regionalnim naporima na suprotstavljanju terorizmu kroz regionalnu saradnju”. Kao posebno očekivanje, ističe se “neophodnost rada na usvajanju sveobuhvatne konvencije o međunarodnom terorizmu” GSUN GD Srbija, 2015.

24 GSUN GD Srbija, 2015 (moj prevod sa engleskog).

“balkanske rute”.²⁵ Bila je to prilika da se naglasi pozitivno iskustvo Srbije sa prijemom izbeglica, uglavnom srpske nacionalnosti, koji su tokom 1990-ih izbegli iz bivših jugoslovenskih republika, Hrvatske i Bosne i Hercegovine u kojima se vodio rat. Pritom, Srbija je kasnije bila država sa najvećim brojem interno raseljenih lica u Evropi, uglavnom njenih stanovnika sa Kosova i Metohije, nakon NATO intervencije 1999. i etnički motivisanog nasilja 2004. godine (GSUN GD Srbija, 2015). U skladu sa svetskim trendovima, i tema održivog razvoja u znatnoj meri je uokvirivala diplomatski diskurs Srbije te i narednih godina.

Međutim, naredne dve godine (2016, 2017), trope o regionalnom liderstvu su manje bile vidljive u diskursu, dok je bio vidljiv zaokret ka pitanjima unutrašnjeg ekonomskog rasta i kosovske problematike. Zabeležen je diskurs karakterističan za male države, u pogledu podrške međunarodnim organizacijama koji je bio ponovo praćen nekim referencama o ponovnom pridruživanju Srbije međunarodnom društvu.

Srbija veruje i izražava svoje zadovoljstvo sve značajnijom ulogom UN ne samo u održavanju mira i stabilnosti, već i mnogo značajnijim zadatkom koji Organizacija izvodi za dobrobit čovečanstva danas. Svaka reforma UN koja vodi jačanju njihove uloge imaće podršku Srbije, zato što ona znači više diskusija, retku upotrebu sile i manje arogantnosti u međunarodnim odnosima. Stoga naš posao jeste da uradimo sve kako bismo omogućili aktivniju ulogu UN u procesima širom sveta.²⁶

Srbija je, prema tome, sredinom i krajem druge decenije 21. veka privezana za UN i uvezana sa evropskom konstelacijom preko privremene i prelazne uloge kandidata za članstvo u EU, iako je članstvo sigurno još godinama daleko. Međutim, ovakva konstelacija kao odnos snaga dodatno je zakomplikovana težnjama Srbije da ostvari svoje komplikovane identitetske potrebe i zaštititi opažene nacionalne interese tako što ostvaruje strateška partnerstva sa Rusijom i Kinom u protekloj deceniji. U takvoj konstelaciji, Srbija prilično oprezno odmerava različite situacije i u skladu s tim delimično podržava stavove EU u UN koji nisu direktno usmereni protiv Rusije ili Kine, tj. nastoji da umešno

25 Za kontekst u vezi sa “balkanskom rutom”, pogledati Šelo Šabić, 2017.

26 GSUN GD Srbija, 2017, govor predsednika Srbije Aleksandra Vučića (moj prevod sa engleskog).

izbegava direktno izjašnjavanje ili svrstavanje koje bi je dovelo u neugodnu stratešku situaciju gde bi se rizikovao gubitak diplomatske podrške neke od moćnih strana suprotstavljenih interesa. Srbija, s druge strane, bez želje da se zamera, podržava ili se ne protivi nekim stavovima Rusije ili Kine u UN, koji mogu biti okarakterisani u najmanju ruku kao kontroverzni ili u suprotnosti sa očekivanjima koja bi EU mogla imati od države koja ima cilj da postane članica. Međutim, efekti oprečnih očekivanja velikih sila od uloge male države Srbija nekako uspeva da usklađuje, ali uz dosta poteškoća u takvom delikatnom podešavanju još uvek ne ispostavlja krajnji pritisak na takve uloge kao nepomirljive. Takva politika tiče se zadržavanja podrške koju ona ima od Rusije i Kine kao posednica veta u Savetu bezbednosti oko kosovske problematike, uključujući tu i blokiranje eventualnih predloga da se Kosovo učlani u svetsku organizaciju i njihove specijalizovane institucije. Od 2017. Srbija je pokrenula kampanju otpriznavanja Kosova, pri čemu je njena multilateralna i bilateralna diplomatija u UN, kao i u saradnji sa Rusijom dala određene rezultate pošto je jedan broj zemalja dosad povukao prethodno data priznanja Kosova (Radio Slobodna Evropa, 2019). Sveukupno, kako se navodi, između 2013. i 2020, 18 država je povuklo priznanje Kosova na osnovu informacija vladine Kancelarije za Kosovo i Metohiju (Kancelarija za Kosovo i Metohiju, n.d.). Iako je takva praksa pravno, pa samim tim i politički izvodljiva, ona pak pobira i međunarodne kontroverze, i daje izazov konceptualizacijama diplomatskog priznanja u teorijskom smislu.

/ Očekivano ponašanje: Hrvatska kao konvergentna mala država u međunarodnim odnosima

Putanja hrvatske spoljne politike tokom 30 godina od proglašenja nezavisnosti, uprkos određenoj promeni konstelacije i KIU, bila je relativno pravolinijska, i sasvim očekivano, zasnivala se na konvergenciji identiteta i uloga. Što se tiče njenog profila, spoljna politika Hrvatske se tokom godina svojim postignućima vezala za uloge malog saveznika u NATO i male države članice Evropske unije proizvedeći očekivana ponašanja za jednu malu državu u Evropi. Početkom 21. veka razrešena je strateška dilema male države tako što se od pređašnje faze relativne autonomije okrenula prema integraciji, uz prikladni proces uzimanja očekivane uloge i normativno-političke socijaliza-

cije u evroatlantskom diskurzivnom okviru. Tako je Hrvatska otpisala većinu svog jugoslovenskog багаža i krenula napred kao nova država u međunarodnim odnosima i evropskoj politici, sa prilično jasnim statusom i priznatim međunarodnim statusom krajem devedesetih godina prošlog veka i izlaskom iz konfiktneog konteksta jugoslovenskih ratova. Ako je spoljna politika bila prilično jasno orijentisana, ostali su problemi vezani za autoritarnu prirodu političkog vođstva i potrebu za jasnijim opredeljenjem prema demokratskom političkom sistemu. Takva promena će se odigrati 2000., nakon Tuđmanove smrti, kada je došlo do smene na čelu izvršne vlasti, a zemlja se nedvosmisleno strateški opredelila za reforme u skladu sa očekivanjima EU i NATO, oko čega je postignut nacionalni konsenzus.

U dvadesetak godina koje su protekle između ućlanjenja Hrvatske u UN i EU, relativni značaj i udeo rada u ove dve organizacije je varirao, pri čemu je strateško klatno pomerenno prema prioritetima zajedničke spoljne i bezbednosne politike EU pa je zvanićni Zagreb, prilićno očekivano, počeo slediti očekvanja od uloge država ćlanica koja postavlja zvanićni Brisel usklađujući svoju spoljnu politiku. Otuda je od profila nove male države ćlanice UN iz 1990-ih uloga Hrvatske sazrevala prema statusu i ulozi nove male ćlanice EU nakon 2013. Strateška i normativna orijentacija hrvatske spoljne politike i spremnost da se pozitivno odnosi prema usvajanju ponuđenih uloga od strane organizacije kojima teži i željenih saveznika, vidljiva je u ovom govoru pred Generalnom skupštinom iz 2003:

Hrvatska će nastaviti da aktivno učestvuje u regionalnim, evropskim i svetskim inicijativama i organizacijama, poštujući sve svoje međunarodne obaveze. Za nas Ujedinjene nacije ostaju centralna taćka za rešavanje problema međunarodnih odnosa i za promovisanje interesa ćvećanstva.²⁷

Predoćeni spoljnopolitićki narativ pre svega ukazuje na kontinuitet, sa postepenom izgradnjom pozicija koje će omogućiti dalju afirmaciju integracionog konteksta. Tako je 2004. Hrvatskoj odobren status kandidata za ćlanstvo u EU, što u potpunosti odgovara usponu evroatlantskog diskursa kao dominantnog u ćitavom skupu uloga. Na nivou regiona se postavila koncepcija uloge “države modela u Jugoistoćnoj Evropi”, pri čemu su pohvaljeni efekti koje ćlanstvo u EU ima na “sveobuhvatne politićke, ekonomske, institucionalne i demokrat-

27 GSUN GD Hrvatska 2003 (moj prevod sa engleskog).

ske reforme” u Srednjoj Evropi, što je bio deo šireg tranzitološkog diskursa (GSUN GD Hrvatska, 2004).

Među globalnim temama, Hrvatska se posebno zanimala za razoružanje i neširenje nuklearnog naoružanja, uz reference na doktrinu međunarodne intervencije pod nazivom “Odgovornost da se zaštiti”. Tih godina, Hrvatska je već bila osigurala mesto u Komisiji za izgradnju mira, čime je mogla da institucionalizuje svoj ratnodopski i postkonfliktni narativ (GSUN GD Hrvatska, 2005; GSUN GD Hrvatska, 2006). Bitno je spomenuti i da je 2008. otpočet dvogodišnji mandat nestalne članice Saveta bezbednosti. Reafirmisane su reference na transformaciju Hrvatske od korisnika do pružaoca mirovnih operacija. U tom smislu, uprkos njenom identitetu male države, primetno je da je Hrvatska pokušala da zatraži diskurzivni status regionalnog aktera, a što je ilustrovano i u ovom govoru pred Generalnom skupštinom iste godine:

Pa ipak, dok Hrvatska povećava svoj doprinos globalnom napretku i zauzima asertivniju ulogu u međunarodnoj areni, ona takođe ostaje aktivna i posvećana unapređivanju stabilnosti Jugoistočne Evrope. Naše članstvo u Savetu bezbednosti i uznapredovala faza integracije u Organizaciju severnoatlantskog ugovora (NATO) i Evropsku uniju nije nas navodila da okrenemo leđa našim susedima. Nasuprot, to nam je omogućilo da udvostručimo naše napore u održavanju stabilnosti i maksimizaciju blagodeti mira.²⁸

Prethodni iskaz može biti protumačen kao izjava o koncepciji uloge u kojoj “ja” komponenta komunicira sa značajnim drugima poput NATO i EU unutar UN foruma. Vrednosti koje se navode u govorima su, uglavnom, “odgovornost, solidarnost i dobra vera”. S druge strane, reference na jugoslovensko nasleđe u UN su vrlo retke, ili ih skoro uopšte nema, te je iznenađujuće spominjanje hrvatskog lekara Andrije Štampara koji je bio prvi predsednik Svetske zdravstvene skupštine 1948, za vreme socijalističke Jugoslavije. Naredne, 2009. godine, obraćanje pred Generalnom skupštinom bilo je pretežno uokvireno metadiskursom o svetskoj ekonomskoj krizi, što takođe podseća stilski i na govor predsednika Stjepana Mesića koji je 2001. apelovao na UN kao izraz globalne savesti. U obraćanju iz 2010. godine, Hrvatska iskazuje interesovanje za prava žena i pritom pohvaljuje napore na osnivanju specijalne organizacije UN

28 GSUN GD Hrvatska 2008 (moj prevod sa engleskog).

Women. Na regionalnom nivou, bilateralni spor sa Slovenijom oko razgraničenja na moru dobija solidnu pažnju. Tokom 2011, metadiskurs ekonomske krize takođe provejava, kao i obnovljeni fokus na ulogu Hrvatske kao “sidro mira, bezbednosti, i stabilnosti” u Jugoistočnoj Evropi. Jedan od razloga tome se može tražiti i u činjenici prilično korektnih odnosa predsednika Srbije Borisa Tadića i predsednika Hrvatske Ive Josipovića u duhu krhkog diskursa pomirenja, koji su u ime država koje predstavljaju, 2010. razmenjivali izvinjenja zbog stradanja žrtava i ratnih zločina činjenih tokom 1990-ih godina (Krstić, 2021: 153—154). Tu je i bitna referenca na transformaciju profila Hrvatske u UN od primaoca prema davaocu razvojne pomoći, kao i obaveštenje o posvećenosti mirovnim misijama, te članstvu zemlje u Komisiji za izgradnju mira, ECOSOC i nekolikim kandidaturama za pozicije u UN.

Isticanjem spremnosti za preuzimanje uloge regionalnog lidera Zapadnog Balkana (što je vrlo često korišćena tropa u regionu, naročito među Srbijom i Hrvatskom kao rivalima), zvanični diskurs Hrvatske učvršćuje se 2012. pred izvesnošću skorog dolaska članstva u EU. U govoru pred Generalnom skupštinom se ističe da “ne nameravamo da preuzimamo mentorsku ulogu u regionu, već smo spremni da podelimo naše iskustvo i doprinesemo konstruktivno reformama u susednim zemljama na temelju demokratije i evropskih vrednosti” (GSUN GD Hrvatska, 2012). Ovo se može razumeti u kontekstu hrvatskog članstva u EU 2013. i napora da se simbolički napusti region Zapadnog Balkana ali da se zadrži percepcija u regionu kao države koja želi da podeli svoja iskustva evropske integracije uz poštovanje njenog novostečenog političkog statusa.

U godišnjem obraćanju Generalnoj skupštini 2014, spoljnopolitički narativ Hrvatske obuhvatio je teme poput krize u Ukrajini, ISIS, sporazuma o neširenju nuklearnog naoružanja (NPT), te uloge žena u održivom razvoju i postkonfliktnom kontekstu. Govor iz 2015. sasvim očekivano, sledeći aktuelne izazove, rizike i pretnje ukazuje na teme izbegličke/migrantske krize, ukazuje na kolektivno “mi” i uokvirava temu kao “višedimenzionalnu” sa potrebom “multilateralnih rešenja” i očekivanja da se mora postići “konsenzus unutar EU” (GSUN GD Hrvatska, 2015). Pored toga, primetne su i druge bezbednosne teme poput očuvanja mira, klimatskih promena, borbe protiv Islamske države i razoružanja (nuklearno naoružanje i kasetna municija). Pažnju zaslužuje i ova eksplicitna referenca u pogledu afirmativnog značenja koncepta i položaja male države koja “udara iznad svojih mogućnosti” u nastojanju da odigra što bitnije uloge:

Nikad ne sudite o državi ili osobi na osnovu njene veličine. Ne gledajte u brojke, ne ograničavajte se na osnovu rečnika, pravnih termina, međa ili granica. Po veličini, Hrvatska zauzima 124. mesto u svetu, ali mi smo odlučni da naše međunarodno prisustvo i značaj bitno nadmašuju našu veličinu. Naša geopolitička lokacija drži nas za globalnim stolom, nekad i protiv naše volje, ali uglavnom onda kada mi to hoćemo.²⁹

Naredne, 2016. u fokusu obraćanja pred Generalnom skupštinom našle su se teme poput migracija, relativno nepovoljne demografske dinamike i nezaposlenosti mladih, a u svetlu organizujućeg, metadiskursa Ciljeva održivog razvoja UN. Pitanja razoružanja, deradikalizacije i reagovanja u skladu sa doktrinom “Odgovornosti da se zaštititi” sačinjavala su spoljnopolitički narativ, zajedno sa fokusom na (uspešnu) kandidaturu Hrvatske za članstvo u Savetu za ljudska prava za period od 2017. do 2019. čime je nastavljen uzlazni trend aktivnosti unutar sistema UN. U tom smislu, 2017. je uglavnom naglašavala, i osvrtna se na postignuća za 25 godina državnosti i članstva u UN, pri čemu su regionalna stabilnost i članstvo u EU i NATO bile ključne poluge realizovanja uloge aktivne male države članice.

/ Usporedna diskusija o spoljnim politikama Srbije i Hrvatske

Za spoljnopolitičku konstelaciju Srbije može se reći da je multivektorska, dok se u svakodnevnom diskursu njena strategija uglavnom označava kao “balansiranje” u smislu zadovoljavanja i ugrađivanja u interese različitih velikih sila, tj. kao nastojanje da se međunarodni položaj zemlje osigura tako što se vezuje za određene politike moćnijih aktera poput EU, Rusije ili Kine i u manjoj meri za SAD. Ovakva konstelacija se projektuje sa ciljem osiguravanja onoga što se predstavlja kao vitalni interesi zemlje. I međunarodne organizacije poput UN su primarno mesto za predstavljanje, zagovaranje i zaštitu nacionalnih interesa, kao i osiguravanje relativno konzistentnog imidža zemlje u međunarodnim odnosima, pre svega u svetlu osporavanja nezavisnosti i članstva Kosova

29 GSUN GD Hrvatska 2015, 7 (moj prevod sa engleskog).

u međunarodnim forumima. U nastavku ću ponuditi neke uporedne uvide o spoljnopolitičkom delanju Srbije i Hrvatske.³⁰

Praksa spoljnopolitičkog delanja Srbije, posebno nakon 2008, ukazuje na to da je UN istovremeno primarna arena ali i glavno sredstvo zaštite i promovisanja nacionalnih interesa. Iz ugla formalnog prava, UN je nesumnjivo predstavljen kao sidro defanzivne strategije male države koja teži očuvanju svog međunarodnog statusa. To je potvrđeno i u diskursu Strategije nacionalne bezbednosti.³¹ Pored toga, formalni status države kandidata za članstvo u EU i nominalno isticanje članstva kao strateškog prioriteta za Srbiju, daju zasad ključno usmerenje njenoj spoljnopolitičkoj konstelaciji, iako se nivo usklađivanja spoljnopolitičkih stavova sa izjavama EU u domenu Zajedničke spoljne i bezbednosne politike (ZSBP) tokom prethodne decenije spustio na samo 50 procenata. Iako ovakva pozicija izaziva određena pitanja u Briselu, usklađivanje nije glavno pitanje na agendi nijedne od strana zato što još uvek nije otvoreno relevantno pregovaračko poglavlje. Bez obzira na takvo stanje, odstupanje od spoljnopolitičkih stavova EU koji se tiču Rusije ili Kine može izazvati određenu dozu nepoverenja i pritisaka da se vrlo često takve odluke obrazlažu, odnosno da se traže solomonska rešenja kao što je bilo u slučaju neuvođenja sankcija Rusiji zbog agresije na Ukrajinu februara 2022, ili delimičnog usklađivanja u vezi sa slamanjem opozicionih protesta u Belorusiji 2020. godine. Srbija, koja je podržala rezoluciju Generalne skupštine kojom se traži rusko povlačenje iz Ukrajine, uglavnom se u ovakvim situacijama pozivala na svoju vojnu neutralnost i sopstvene nacionalne interese, što je donekle prihvatano tokom prethodne decenije od strane EU, međutim takve uravnotežene pozicije su sve teže održive usled rastućih pritisaka koje dolaze i sa “Zapada” i sa “Istoka”.

Uravnoteženost zahteva s jedne strane da se prema EU ispune određene običajne, ako ne i formalne obaveze, prema očekivanjima od uloge države kandidata, dok se prema Rusiji ili Kini iskazuje interesna i pragmatična zavisnost usled zadržavanja diplomatske podrške u Savetu bezbednosti za protivsecesionističku spoljnu politiku. Evropska unija je od 2011. godine u ulozi nosioca rastegnuto i delimično uspešnog procesa pregovora između Beograda i Prištine, u kojem obe strane imaju svoje sumnje i blokade u pogledu konačnog sta-

30 Za mogućnosti komparativne spoljnopolitičke analize, pogledati Neack 2019.

31 Pogledati Strategije nacionalne bezbednosti Republike Srbije (2009 i 2019).

tusnog ishoda. Konstelacija u kojoj se nalazi Srbija kvalitativno je izmenjena u odnosu na 2008. godinu, i kazano rečnikom teorije malih država, nije razrešena strateška dilema između autonomije i integracije. Iako je danas u formalnom smislu zvanični Beograd nešto bliži članstvu usled delimičnog napretka u procesu pregovora nego li pre dvadesetak godina, u suštinskom smislu to nije tačno jer je sam proces proširenja Unije već dugo vremena upitan.

Spoljna politika Srbije, figurativno rečeno, ne daje konačne odgovore u pogledu svog kretanja, budući da se KIU između 2008. i 2020. pomerio od minimuma divergencije prema minimum konvergencije. Tek kada se konvergencija identiteta i uloga bude mogla prilagoditi maksimalnoj konvergenciji, to će biti signal da se u strukturnom i delatničkom smislu približava ishodu konstelacije koji ukazuje na razrešenje višedecenijskih blokada u pogledu doživljaja državnog i nacionalnog sopstva odnosno njegovog položaja u međunarodnom društvu.

Sumiramo li multilateralnu politiku Srbije, može se reći da njome dominira UN kao sidro i utočište zaštite njenih ključnih nacionalnih interesa te ispoljavanje povezanih joj zabrinutosti. Zbog čega je to tako? Prethodna analiza je pokazala da je KIU Srbije centriran na Ujedinjene nacije pre svega zbog potrebe da se diskurzivno sa strane diplomatske podrške naklonjenih velikih sila očuva njen zahtev za zaštitom njenog suvereniteta i teritorijalnog integriteta kao ugroženih središnjih nacionalnih vrednosti. U skladu s tim su i postavljeni prioriteti spoljne politike koje podržava diplomatski aparat, određeni su imperativom zaštite teritorijalnog integriteta i potrebom (socio) ekonomskog razvoja što čini da državna strategija bude pozicionirana na defanzivnom delu spektra. To ne znači da druge međunarodne organizacije nemaju mesto u tom strateškom repertoaru, već da UN ima svoje principijelno i vrednosno utemeljenje koji su dodatno uvećani u javnom diskursu usled potreba visoke državne politike.

Evropska unija je u spoljnopolitičkoj koncepciji Srbije predstavljena kao strateški prioritet i partner, dok je Srbija smeštena u ulogu države kandidata za članstvo što joj je ostavilo određeni manevarski prostor u okviru šire spoljnopolitičke konstelacije pre ulaska u Uniju povlačeći sa sobom i određene probleme. Ti problemi se ogledaju u tome da strateška konceptualizacija srpske spoljne politike "četiri stuba" posle 2008. uz strateška partnerstva sa Rusijom i Kinom otežava i odvlači Srbiju od očekivanja za usklađivanjem sa spoljnom i bezbednosnom politikom EU i uklapanjem u očekivanu ulogu potpuno

voljne države kandidata. EU je percipirana u strateškim dokumentima Srbije kao deo njenog zvaničnog spoljnopolitičkog identiteta, međutim taj diskurs nije postao dominantan usled okolnosti da je velika većina država članica Unije priznala nezavisnost Kosova čime je uspostavljena višegodišnja tenzija i nemogućnost potpuno otvorenog i potpuno dobrovoljnog usklađivanja u domenu visoke politike spoljnih poslova. Time je identitetski narativ Srbije, sa svojim potrebama kompenzacije ontološke nesigurnosti usled razilazećih stavova oko statusa Kosova sa važnim članicama EU, u znatnoj meri divergentan u odnosu na mogućnost potpune harmonizacije spoljnopolitičkih stavova sa zvaničnim Briselom. Stoga se u multilateralnoj dimenziji spoljne politike diskurs Srbije pretežno oslanja na Ujedinjene nacije jer se kroz njihove organizacione kanale pristupa jednoj diplomatskoj areni u kojoj se može sa pozicije međunarodnog prava zahtevati zaštita za vrednosti suvereniteta i teritorijalnog integriteta koje Povelja UN priznaje. Time se održava kohezivnost pravnog i ustavnog poretka, te njegova projekcija na međunarodnu ravan, iako se praktična ravan međunarodne politike odvaja u određenoj meri od takvih napora imajući u vidu i težnju kosovskih institucija da se Priština prijavljuje za članstvo u različitim međunarodnim organizacijama što Beograd nastoji predupređiti i blokirati. Ujedinjene nacije su za Srbiju primarna arena u kojoj uz diplomatsku pomoć Rusije i Kine bivaju blokirani napori da Kosovo postane članica UN (sistema).

Konstelacija hrvatske spoljne politike je primarno vezana za Evropu, i tokom prethodnih tridesetak godina došlo je do njene unutrašnje promene usled pomeranja sa margine prema unutrašnjosti, učlanjenjem u NATO i Evropsku uniju ostajući pritom u liminalnom statusu prema Zapadnom Balkanu (Kovačević, 2019). Takva institucionalizovana promena u konstelaciji označena je takođe i u prilagođavanju državnog identiteta, čime je status Hrvatske označen ulogama male države članice EU i malog saveznika unutar NATO. Time su državni identitet, te ponašanje koje je s njim povezano, uvezani sa obavezama koje proističu iz Zajedničke spoljne i bezbednosne politike EU, čime je profil spoljne politike promenjen od defanzivnog i manje autonomnog, prema integrisanom i uticajnijem u okvirima koje postavlja Unija. Hrvatska u takvom okruženju još uvek traga za pozicijama koje bi joj dale mogućnost jasnijeg i vidljivijeg uticaja na Zapadnom Balkanu, uz razmatranje mogućnosti za saradnju i regularne ekonomske i političke odnose sa drugim delovima sveta. U pogledu politike prema Zapadnom Balkanu, taj profil još

uvek nije iskristalisan, iako je Zagreb u nekoliko navrata iskazivao spremnost da preuzme ulogu koja bi, pre svega zavisila od spremnosti EU da revitalizuje i dovrši svoju politiku proširenja u regionu. Pored hrvatskog predsedavanja Evropskim savetom 2020. godine, takvi napori su i dalje prilično deklarativni i ostaju na nivou aspiracije čime njen KIU, stiče se utisak, ostaje maksimalno konvergentan ali i nedovoljno iskorišćen. Takva uloga Hrvatske nije u potpunosti prihvaćena u regionu, pre svega od strane Srbije, budući da se u Beogradu neretko u javnom i političkom diskursu mogu čuti ocene da usled nerešenih bilateralnih pitanja između dve zemlje Hrvatska može opstruktivno delati prema eventualnom članstvu Srbije u EU iako zvanični Zagreb načelno podržava proširenje Unije na Zapadni Balkan. Obe zemlje ukazuju na određeno rivalstvo u vezi sa diskurzivnom ulogom lidera u regionu, pri čemu je ključna razlika u tome što Srbija nastupa iznutra, dok Hrvatska želi da ostvaruje interes prema regionu usled isticanja svoje uloge članice EU.

Tokom prethodne decenije bili su prisutni neki izgledi za pojačanu specijalizaciju i kreiranje jasnije uloge u okviru NATO, koja bi se nadograđivala na osnovu “vernog saveznika”. Kriza i rat u Ukrajini od 2014. pozicionirali su Hrvatsku, zajedno sa još nekim centralnoevropskim državama u ulogu tzv. “novih hladnih ratnika.”³² U tom smislu bi se mogla pratiti eventualna promena i diversifikacija u hrvatskom multilateralnom portfoliju spoljne politike. Uprkos svemu, neupitna je putna zavisnost koju ostavlja evroatlantska konstelacija za hrvatsku poziciju, a koja se preslikava na diskurzivni portfolio Hrvatske u Ujedinjenim nacijama u pogledu vršenja institucionalizovanih uloga u okviru svetske organizacije u očekivanjima i obavezama koje proističu iz članstva u EU i NATO. S druge strane, Srbija je dosegla visok nivo saradnje u okviru programa Partnerstvo za mir, pritom dosledno insistirajući na svojoj vojnoj neutralnosti i nezainteresovanosti za članstvo u NATO što nailazi na snažno razumevanje u Briselu.

32 Više o ovome u Kovačević, 2019.

/ Zaključak

Tokom jugoslovenskih ratova 1990-ih (koji su doneli “hroničan manjak bezbednosti”, regionalne i unutrašnje)³³, nesumnjivo su se promenile pozicije sa kojih je bila nastupala “stara” jugoslovenska spoljna politika u svetu. Nove i male države su svoje spoljnopolitičke ciljeve suštinski promenile što je uključivalo i promenu profila delanja putem Ujedinjenih nacija, a što pripada idiosinkratskim činiocima još uvek nedovoljno konsolidovanog postjugoslovenskog prostora. Takođe, bivše jugoslovenske republike su izmenile (usled prilagođavanja) svoje spoljnopolitičke uloge, a čime je došlo i do relativne promene u njihovom statusu u međunarodnim odnosima. Jedna od posledica jugoslovenskih ratova jeste i izmenjeni karakter odnosa između UN i njihove države članice/novih država članica. Naime, prethodna jugoslovenska “aktivna” uloga je tokom ratova i sukoba 1991 — 1999. transformisana u “trpnu” ulogu postjugoslovenskih država. Ove države su potom postale predmet aktivnog interesovanja, delanja i mandata Ujedinjenih nacija u domenu očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti.

Prethodna aspirativna jugoslovenska pitanja povezana sa širim stavovima o međunarodnim i globalnim sukobima i bezbednošću prestala su da budu tema spoljne politike malih država, bivajući zamenjena unutrašnjim egzistencijalnim pitanjima od značaja za svakodnevni život. U tom smislu se i pogled na Ujedinjene nacije iz ovog regiona u znatnoj meri povezuje sa unutrašnjom politikom što se odražava i na skup spoljnopolitičkih uloga kao i spoljnopolitičke koncepcije, odnosno identitete postjugoslovenskih država. Politički i društveni potresi i krize, uz njihove strahovite implikacije na sve sfere društvenog života koji se osećaju i trideset godina kasnije, uticali su nesumnjivo i na političku elitu i intelektualce da u jednoj političkoj kulturi hobsovske anarhije, a na talasu nacionalizacije politike i takmičenja etnonacionalizama u ovom regionu, pokazuje sve manje interesovanje za UN kao autentični forum i sredstvo jugoslovenskog razvojnog i statusnog položaja u svetskoj politici. Drugim rečima, nastupilo je temeljno redefinisavanje “stvarnosti malih država” (Christmas-Moller, 1983; Kovačević, 2016), i značaja koje međunarodne organizacije imaju u njihovim spoljnopolitičkim koncepcijama.

33 Ovde je u svrhu ilustracije upotrebljen naslov knjige Hadžić, 2001.

Posmatrano iz perspektive spoljnopolitičke analize diskursa koja se razvija u poslednje dve decenije (Hansen, 2016), diskurs o UN je zauzimao promjenljivo mesto u spoljnopolitičkoj koncepciji država. Tako, na primer, "UN" tema u spoljnopolitičkim koncepcijama Srbije i Hrvatske u zavisnosti od njenog relativnog značaja u odnosu na druge teme, usled diskurzivne selektivnosti državnog autora ili nosioca diskursa bila je pripisivana onom što nazivam diskurzivnim modalitetom ili taktikom "zaboravljanja" i "otkrivanja". Države i državni se, prema tome, mogu truditi da neke elemente državnog identiteta vrednuju ili naglašavaju u svetlu novih okolnosti, te recimo određene epizode ili tradicije od značaja za međunarodno organizovanje potiskuju ili saznavaju u zavisnosti od njihovog međunarodnog statusa (Kovačević, 2021: 5).

Analiza u ovom radu pokazala je upotrebljivost narativnog i interpretativnog pristupa u rekonstruisanju relevantnog konteksta na primeru diskursa u UN kao osnove za otkrivanje relativno zanemarenih globalnih shvatanja 'liliputanaca' svetske politike. Time se postavlja podloga za utemeljivanje i radnu tipologiju spoljnopolitičkih uloga u multilateralnim diskursima. Dati su argumenti u prilog tome da male države žele da u prvi plan često ističu svoje nastajuće ili ustaljene uloge u sistemu UN, pogotovo ako znaju da će im multilateralna diplomatija osigurati ključne nacionalne interese i državni identitet, ili kada im takve uloge omogućavaju da unutar određenog okvira ostvaruju paralelne uloge unutar savezništava i integrisanih režima. Kompleks identiteta i uloga kao analitički okvir omogućava da se razume kada i kako male države pristupaju svojim identitetskim stavovima koji, pak, mogu da podržavaju ili protivreče njihovim očekivanim posvećenostima/očekivanjima značajnih drugih, čime se daje i doprinos ocenjivanju mogućnosti i ograničenja smislenog delatništva u međunarodnim odnosima.

Postjugoslovenski kontekst, te primeri postjugoslovenskih spoljnopolitičkih identiteta i delanja Srbije i Hrvatske pokazuju očekivane i smislene, tako i one manje očekivane ili smislene uloge malih država. Takve uloge protežu se od onih aktivnih, preko neutralnih do rutinskih. Srbija je tako od 2000. vodila politiku koja je strateški stavljala prioritet na UN kao osnovu njenog protivsecesionističkog diskursa u vezi sa statusom Kosova. Hrvatska je svoj narativ o ulozi u međunarodnim odnosima zasnivala na izgradnji države i međunarodnog statusa otelovljeno u praksama učešća u radu različitih institucija UN, te postepeno prilagođavala takvo učešće s potrebama integracija u EU i NATO. U pogledu mogućnosti KIU okvira da sagleda relativno mesto i značaj različitih

međunarodnih organizacija u spoljnopolitičkim koncepcijama država, buduća istraživanja mogu razmotriti drugačije studije slučaja, pa i kada je reč i o malim državama izvan Evrope, čime bi se moglo doprineti ne samo oblasnim studijama i spoljnopolitičkoj analizi, već i sve važnijoj literaturi o globalnim međunarodnim odnosima.

/ Literatura

- Baldacchino G. i Wivel A. 2020. Small States: Concepts and Theories, u: Baldacchino, G. i Wivel A. (ur.). *Handbook on the Politics of Small State*. Edward Elgar Publishing. Cheltenham: 2—19.
- Barkin, S. 2013. *International Organization: Theories and Institutions*, 2nd edition. Palgrave Macmillan. Basingstoke.
- Bogetić, D. 2008. Jugoslavija u Hladnom ratu, *Istorija 20. veka*, 26 (2): 315—370.
- Christmas-Moller W. 1983. Some Thoughts on the Scientific Applicability of the Small State Concept: A Research History and a Discussion, u Holl. O. (ur.). *Small States in Europe and Dependence*. Braumuller. Vienna: 35—53.
- Cupać, J. 2020. The Anxiety Dilemma: Locating the Western Balkans in the Age of Anxiety, *Journal of Regional Security*, 15 (1): 7—38.
- de Carvalho, B. i Neumann I. B. (ur.). 2015. *Small State Status Seeking: Norway's Quest for International Standing*. Routledge. Abingdon.
- Đimić, Lj. 2014. *Jugoslavija i Hladni rat. Ogledi o spoljnoj politici Josipa Broza Tita (1944 — 1974)*. Arhipelag. Beograd.
- Ejdus, F. 2020. *Crisis and Ontological Insecurity: Serbia's Anxiety over Kosovo's Secession*. Palgrave Macmillan. Houndmills.
- Hadžić, M. 2001. *Hroničan manjak bezbednosti: slučaj Jugoslavije*. IDN – Centar za civilno-vojne odnose. Beograd.
- Hansen L. 2016. Discourse analysis, post-structuralism, and foreign policy, u: Smith, S, Hadfield, A, i Dunne, T. (ur.). *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*. Oxford University Press. Oxford: 95—110.
- Harnisch S. 2011. Role Theory: Operationalization of Key Concepts. u: Harnisch, S, Frank, C, i Maull, H. W. (ur.). *Role Theory in International Relations*. Routledge. Abingdon: 7—15.
- Holsti, K. J. 1970. National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy, *International Studies Quarterly*, 14 (3): 233—309.
- Jović, D. 2011. Hrvatska vanjska politika pred izazovima članstva u Europskoj uniji, *Politička misao*, 48 (2): 7—36.
- Kancelarija za Kosovo i Metohiju. n.d. "Koje države nisu priznale jednostrano proglašenu nezavisnost Kosova?", <http://www.kim.gov.rs/lat/np101.php> (pristupljeno 12. maja 2021.).

- Ker-Lindsay, J. 2012. *The Foreign Policy of Counter Secession: Preventing the Recognition of Contested States*. Oxford University Press. Oxford.
- Korany, B. 1983. The Take-Off of Third World Studies? The Case of Foreign Policy, *World Politics*, 35 (3): 465—487.
- Kovačević M. 2014. Small States, Identity, and Europeanization in the Western Balkans: An Analysis of Serbia's Foreign Policy After 2000, u: Lovc, M. (ur.). *Lessons Learned for the European Union. A Reflection on Stronger Co-operation in the Western Balkans for a Better European Future: Selected Proceedings of the Events Organised by the AcadEU in the Period 2013 — 2014*. Faculty of Social Sciences. Ljubljana: 31—46.
- Kovačević, M. 2016. What Place for East and West? Discourses, Reality and Foreign and Security Policies of post-Yugoslav Small States, *Third World Thematics: A TRWQ Journal*, 1 (1): 110—131.
- Kovačević, M. 2019. Understanding the Marginality Constellations of Small States: Serbia, Croatia, and the Crisis of EU-Russia Relations, *Journal of Contemporary European Studies*, 27 (4): 409—423.
- Kovačević M. 2021. Identitet malih država i njihove uloge u Organizaciji Ujedinjenih nacija, doktorska disertacija. Neobjavljena disertacija, Fakultet političkih nauka. Beograd.
- Krstić, M. 2021. Međusobna izvinjenja Srbije i Hrvatske: uzroci i efekti izvinjenja i razlozi njihovog ograničenog uticaja, *Tragovi*, 4 (2): 146—173.
- Le Prestre P. 1997a. Defining Foreign Policy Roles after the Cold War, u: Le Prestre, P. (ur.). *Role Quests in the Post Cold-War Era: Foreign Policies in Transition*. McGill-Queen's University Press. Montreal & Kingston: 3—14.
- Le Prestre P. 1997b. Change and Continuity in Foreign Policy Role Conceptions after the Cold War, u: Le Prestre, P. (ur.). *Role Quests in the Post Cold-War Era: Foreign Policies in Transition*. McGill-Queen's University Press. Montreal & Kingston: 251—261.
- McCourt, D. M. 2012. The roles states play: a Meadian interactionist approach, *Journal of International Relations and Development*, 15 (3): 370—392.
- Mouritzen, H. and Wivel, A. (ur.). 2005. *The Geopolitics of Euro-Atlantic Integration*. Routledge. Abingdon.
- Nabers D. 2011. Identity and role change in international politics, u: Harnisch, S, Frank, C. i Maull, H. W. (ur.). *Role Theory in International Relations*. Routledge. Abingdon: 74—92.
- Neack, L. 2019. *Studying Foreign Policy Comparatively: Cases and Analysis*, 4th edition. Rowman & Littlefield. Lanham.
- Ó Súilleabháin, A. 2014. Small States at the United Nations: Diverse Perspectives, Shared Opportunities, May 2014. International Peace Institute. New York.
- Peterson, M.J. 2006. *The UN General Assembly*. Routledge. Abingdon.
- Radio Slobodna Evropa. 2019. Koliko je država povuklo priznanje Kosova, 13. novembra 2019. <https://www.slobodna-evropa.org/a/kosovo-povlacenje-priznanja/30269427.html>, Pristupljeno 12. maja 2021.

- Republika Srbija. 2009. Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije. http://www.mod.gov.rs/multimedia/file/static-ki_sadrzaj/dokumenta/strategije/Strategija%20nacionalne%20bezbednosti%20Republike%20Srbije.pdf, Pristupljeno 5. marta 2022.
- Republika Srbija. 2019. Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije. https://www.mod.gov.rs/multimedia/file/static-ki_sadrzaj/dokumenta/strategije/2021/Prilog1-StrategijaNacionalneBezbednostIRS-SRP.pdf, Pristupljeno 5. marta 2022.
- Ringmar, E. 2017, online first. The Problem with Performativity: Comments on the Contributions, *Journal of International Relations and Development*, <https://doi.org/10.1057/s41268-018-0159-8>.
- Ristić, D. 2018. *Granice diskursa*. Mediterranean Publishing. Novi Sad.
- Rosenau, J. 1990. *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. Princeton University Press. Princeton.
- Rosenau, J. 1997. *Along the Domestic-Foreign Frontier: Exploring Governance in a Turbulent World*. CUP. Cambridge.
- Subotić, J. 2011, Europe is a State of Mind: Identity and Europeanization in the Balkans, *International Studies Quarterly*, 55: 309—330.
- Šelo Šabić S. 2014. Croatia's Fast-Forward Foreign Policy: From Yugoslavia to the EU, u: Keil, S. i Stahl, B. (ur.). *Foreign Policies of Post-Yugoslav States*. Palgrave Macmillan. Houndmills: 69—93.
- Šelo Šabić, S. 2017. The impact of the refugee crisis in the Balkans: A drift towards security, *Journal of Regional Security*, 12 (1): 51—74.
- Thorhallsson B. i Bailes A. J. K. 2016. Small State Diplomacy. u: Constantinou, C. M, Kerr, P. i Sharp, P. (ur.). *The SAGE Handbook of Diplomacy*. SAGE Publications. London: 294—307.
- Vent, A.. 2014 [1999]. *Društvena teorija međunarodne politike*. Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka. Beograd.
- Volger, H. (ur.). 2010. *A Concise Encyclopedia of the United Nations*. Martinus Nijhoff Publishers. Leiden.
- Vucetic, S. 2017. Identity and Foreign Policy, u: *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. DOI: 10.1093/acrefore/9780190228637.013.435.
- Wendt, A. 1999. *Social Theory of International Politics*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Wivel, A. 2005. The Security Challenge of Small EU Member States: Interests, Identity and Development of the EU as a Security Actor, *Journal of Common Market Studies*, 43 (2): 391—412.
- Wolfers, A. 1962. *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. The Johns Hopkins Press. Baltimore.
- Dokumenta Generalne skupštine: govori predstavnika država članica
- *napomena o navođenju nekih zvaničnih dokumenata: radi lakše preglednosti, svi govori zvaničnika Srbije, i Hrvatske tokom generalne debate u Generalnoj skupštini UN između 2000. i 2020. godine označeni su sledećim formatom koji ukazuje na forum, ime

zemlje i godinu (npr. GSUN GD Srbija 2008, GSUN GD Hrvatska 2003). Kako je reč o više desetina dokumenata, oni se ispod ne navode pojedinačno budući da predloženi format koji je korišćen u fusnotama jasno ukazuje na prirodu dokumenata i oni mogu biti pronađeni preko ponuđenih linkova zvanične biblioteke UN. Takođe, pojedina dokumenta Generalne skupštine označena su formatom A/redni broj zasedanja/šifra dokumenta (npr. A/59/PV.8 je govor sa 59 redovnog zasedanja Generalne skupštine koji se nalazi u tako označenom zvaničnom dokumentu sa još nekolicinom govora drugih država), a koji je ustaljen u delovodnoj praksi UN jer su pronađena u tom obliku. Autor je citirane govore uredno preuzeo sa internet kataloga biblioteke Ujedinjenih nacija – Dag Hammarskjöld Library, na čiji izvor se upućuje u tri sledeće reference:

United Nations, Dag Hammarskjöld Library. n.d. [“Where can I find statements made by Yugoslavia during the General Debate of the United Nations General Assembly 1946 — 1992”], <http://ask.un.org/faq/235346> (pristupljeno 31. januara 2019. godine).

—, Dag Hammarskjöld Library. n.d. [“Where can I find statements made by Serbia during the General Debate of the United Nations General Assembly 2001 — 2019”], <https://ask.un.org/faq/94084> (pristupljeno 31. januara 2019.).

—, Dag Hammarskjöld Library. n.d. [“Where can I find statements made by Croatia during the General Debate of the United Nations General Assembly 1992 — 2019”], <https://ask.un.org/faq/75006> (pristupljeno 31. januara 2019.).

GSUN GD Hrvatska, 2003
GSUN GD Hrvatska, 2004
GSUN GD Hrvatska, 2005
GSUN GD Hrvatska, 2006
GSUN GD Hrvatska, 2008
GSUN GD Hrvatska, 2012
GSUN GD Hrvatska, 2015

General Assembly of the United Nations, General Debate. 2008 [GSUN GD Srbija, 2008] A/63/PV.5.

General Assembly of the United Nations, General Debate. 2009 [GSUN GD Srbija, 2009] A/64/PV.8.

General Assembly of the United Nations, General Debate. 2012 [GSUN GD Srbija 2012] A/67/PV.6.

General Assembly of the United Nations, General Debate. 2013 [GSUN GD Srbija, 2013] A/68/PV.9.

GSUN GD Srbija, 2013
GSUN GD Srbija, 2014

GSUN GD Srbija, 2015
GSUN GD Srbija, 2017

MARKO KOVAČEVIĆ

Discursive traces of small states: shaping of Serbia's and Croatia's identities and roles at the United Nations

In 30 years after the breakup of the socialist Yugoslavia, Serbia and Croatia as small states differently envisaged their place in regional and global context. Such difference is demonstrated by their different relationships toward international organizations such as the European Union, NATO or the United Nations. This article, as its central interest takes the United Nations as a multilateral forum or an arena where small states importantly represent and shape their foreign policy identities and roles. Relying on the constructivist foreign policy analysis and role theory, I focused on the key stages in the development of Serbia's and Croatia's foreign policy narratives as active member states of the United Nations. Although both of these post-Yugoslav states perceive themselves as active, such activity belongs to two different, theoretically conceptualized strategies of small states. I argue that Serbia, due to the complexity of Kosovo problem mostly leads defensive autonomous strategy that is bounded by its proclaimed military neutrality, whereas Croatia being a small EU and NATO member is closer to integrationist influence seeking under the same constellation with its Euro-Atlantic partners. By analyzing the official diplomatic discourses of both states at the UN General Assembly between 2000 and 2020, I show how and to what degree their discourses on regional, European and global politics converge or diverge, and discuss what that means for their respective places in the world.

KEYWORDS: *international relations, foreign policy, small states, Serbia, Croatia, United Nations, General Assembly*